

KLAAR VOOR EEN KLAAR PREVENTIEBEGRIJF?

Een pestweek, een theater rond kindermishandeling, een bezoek aan de politie in het kader van drugpreventie, een gezond ontbijt, de verkeersweek,... Er stroomt heel wat preventie binnen in de scholen (en niet alleen daar)! Is een school waar leerlingen zich thuis voelen en alle kansen krijgen op een goede en gezonde ontwikkeling niet de beste garantie om problemen te voorkomen? Misschien wel, maar zover staan we vandaag nog niet. Want CLB's en leerlingbegeleiders worden overstelpt met noden en problemen van leerlingen. Deze problemen vragen om een goede oplossing. En het liefst van al willen we natuurlijk dat die problemen zich in de toekomst niet meer stellen. Preventie strekt zich uit van het stimuleren van situaties waar er van problemen nauwelijks sprake is tot het voorkomen dat hardnekkige problemen escaleren anderzijds. Nu eens richt preventie zich op een individuele leerling, dan weer op de directie of op een ruimere leerlingengroep.

Weinig begrippen zijn zo elastisch als 'preventie'. Van bijna alles wat je doet kan je zeggen dat je het doet om iets te voorkomen. Leerlingen studeren om te voorkomen dat ze later werkloos worden. De school krijgt een opknappingsbeurt om te voorkomen dat het saaie gebouw leerlingen afschrikt. De leerlingbegeleider geeft assertiviteitstraining om te voorkomen dat de leerling gepest wordt. Time-outprojecten voorkomen dat leerlingen afhaken. De elasticiteit van het preventiebegrif lijkt onbeperkt. Iedereen stopt naar eigen goeddunken een eigen bijdrage in dit containerbegrif. En dat heeft ook een keerzijde. Doordat geen duidelijk en afgebakend concept aanwezig is, praat iedereen vrijblijvend op een eigen manier over preventie. Daardoor blijft preventie vaak steken in het stadium van aantrekkelijke en goedbedoelde lippendienst. Maar daarmee is er nog niks veranderd. Hoog tijd dus om dat preventiebegrif uit te klaren.

Het terrein afbakenen

In het boek *Wenselijke preventie stap voor stap* (Goris et al., 2007) wordt preventie gedefinieerd als 'initiatieven die doelbewust en systematisch een probleem voorkomen'. Alle elementen in deze definitie zijn belangrijk en moeten samen aanwezig zijn. We bekijken ze nader.

- Preventie is een activiteit waarvoor je een *initiatief* neemt. Een toevallige omstandigheid is dus geen preventie. Wonen in een bosrijke omgeving heeft ongetwijfeld een gunstige invloed op de gezondheid. Maar het wordt pas een preventief initiatief wanneer bewoners hun huis bewust aan de rand van een bos bouwen om de gezondheid te bevorderen. Een initiatief valt maar onder preventie wanneer het systematisch uitgewerkt wordt en een probleem voorkomt via een vooraf bepaalde en doordachte weg.
- Geen preventie zonder een *probleem*, je begint pas preventief te denken en te werken als je geconfronteerd wordt met een probleem of met de dreiging van een probleem. Ik geef mijn kind 's ochtends een appel mee naar school omdat het dat graag lust. Dit is geen preventie. Maar ik kan mijn kind 's ochtends een appel meegeven naar school omdat ik van de voedingsconsulent het advies kreeg dat te doen. Zonder dat gezond tussendoortje riskeert mijn kind zwaarlijvig te worden, meteen een verhoogd risico op hartfalen. Dan is er dus wel degelijk sprake van een dreigend probleem. En dus plaatsen we het onder de preventienoemer.
- Is er een probleem, dan vraag je je af hoe je dat een volgende keer kunt *voorkomen*. Of je ziet een probleem naderen en je probeert te voorkomen dat het ook echt uitbarst. Preventie legt wel altijd een verband met een probleem, maar dat probleem hoeft dus nog niet manifest aanwezig te zijn.

- Ten slotte spreken we pas van preventie als het initiatief *uitdrukkelijk bedoeld is om een probleem te voorkomen*. Je kunt om heel uiteenlopende redenen initiatieven nemen. Je organiseert een buurtfeest om samen met de burens eens een leuke tijd te hebben. Zo'n initiatieven kunnen ook burenruzies voorkomen. Ook al hebben zo'n initiatieven wel een doel voor ogen, ze horen pas in de preventiecontainer thuis als je expliciet kunt aantonen dat het je bedoeling was om met dat initiatief een probleem te voorkomen. En dan vallen heel veel initiatieven uit de preventiecontainer.

Preventie-initiatieven versus initiatieven met preventieve waarde

Zoals blijkt uit voorgaande voorbeelden, is het element 'doelbewust' een sleutelcriterium om preventie te onderscheiden van initiatieven met preventieve waarde. Dat betekent dat heel wat initiatiefnemers die hun activiteiten onder de noemer preventie plaatsen, op hun stappen moeten terugkeren. Wat niet wil zeggen dat hun initiatieven geen preventieve waarde hebben. Ook het appeltje dat ik dagelijks aan mijn kind geef zonder dat er sprake is van een probleem, heeft preventieve effecten. Of nog. Onderwijs wordt georganiseerd om jonge mensen te vormen en op te leiden. Dat biedt jongeren kansen om zich te ontplooiën en hun toekomstperspectieven te realiseren. Onderwijs volgen is een grondrecht van elk kind. Onderwijs wordt dus niet aangeboden om problemen te voorkomen. Maar dat jongeren onderwijs volgen, voorkomt wel problemen. Een goede opleiding vermindert de kans op werkloosheid en armoede. Op school assertief leren zijn, helpt te voorkomen dat jongeren depressief worden. Maar dat wil nog niet zeggen dat het

bestaansrecht van onderwijs afhangt van de mate waarin het armoede of depressies voorkomt. We komen daar nog op terug.

Het succes van een initiatief staat of valt met de mate waarin de beoogde doelstelling gerealiseerd wordt. Als je kiest voor preventie, dan moet je ook aantonen dat je initiatief verschil maakt om het vooropgestelde probleem te voorkomen. Wil een preventie-initiatief waardering krijgen, dan moet het aantonen dat het ertoe bijdraagt om een probleem te voorkomen. Initiatieven die niet onder de preventieoemer vallen, hoeven die verantwoording niet te geven. Wie mee in de preventieboot zit, moet meteen ook voldoen aan bepaalde verwachtingen. De vaarroute is dan niet vrijblijvend. En dat kan gevolgen hebben op vlak van bijvoorbeeld evaluatie en financiering.

Een eerste verfijning: primaire, secundaire en tertiaire preventie

Met deze definitie is het preventiebegriff afgebakend. Nu kunnen we die definitie verder verfijnen. In de literatuur is vooral de indeling in primaire, secundaire en tertiaire preventie goed gekend. Een probleem komt zelden uit de lucht gevallen. Het ontwikkelt zich doorheen de tijd. Primaire, secundaire en tertiaire preventie verwijzen naar het moment waarop men in die probleemontwikkeling ingrijpt. En dat kan gevolgen hebben voor de grootte van de beoogde doelgroep. Want als het gaat over een probleem in een pril ontwikkelingsstadium, dan kan je je veelal ook richten op een ruimere doelgroep dan wanneer het probleem ten volle geëscaleerd is.

Bij primaire preventie is er van een probleem nog maar amper sprake. Toch heeft men al zicht op een mogelijk probleem. Want, zoals blijkt uit de definitie: zonder een probleem, geen preventie. Dus ook geen primaire preventie. Dat probleem is dus nog niet acuut en tekent zich nog niet zo duidelijk af. Om op school tijdens de speeltijden verveling te voorkomen, worden er basketbalringen geïnstalleerd. Hoewel er van pesterijen of geweld tussen leerlingen nog geen sprake is, wil dit initiatief dat al in een vroeg stadium voorkomen. In een tweede fase is er nog altijd geen sprake van een acuut probleem. Toch worden de indicaties dat er een probleem in aantocht is concreter. Iemand met deze specifieke indicaties loopt dus al een hoger risico om het probleem te ontwikkelen. Risico- en beschermende factoren die verband houden met het probleem tekenen zich duidelijker af. Zo valt het de laatste tijd op dat de kleutertjes tijdens de speel-pauzes bij hun meesters en juffen komen zeuren. Bij de herinrichting van de speelplaats werden voor hen geen aangepaste ontspanningsmogelijkheden voorzien. Dus worden er een speelhuisje en een zandbak geïnstalleerd. Bij tertiaire preventie ten slotte heeft het beoogde probleem zich duidelijk gemanifesteerd. Het doel is te voorkomen dat het probleem zich nogmaals stelt of verder escaleert. De leerlingbegeleider gaat aan de slag met leerlingen die voortdurend pestgedrag vertonen. Zo kan voorkomen worden dat pestgedrag escaleert.

Vallen uit de boot: algemeen beleid en curatie

Het continuüm van probleemwording heeft een begin- en eindpunt. Voorbij deze uiteinden wordt niet meer voldaan aan de kenmerkende eigenschappen van onze definitie. Initiatieven vallen dan uit de preventieboot. Aan de ene kant van het uiteinde positioneren we algemeen beleid, aan de andere kant plaatsen we curatie.

algemeen beleid	PREVENTIE			curatie
	primaire	secundaire	tertiaire	

Kenmerkend voor 'algemeen beleid' is dat er van het voorkomen van een probleem geen sprake is. Initiatieven worden niet ondernomen om een probleem te voorkomen (cf. definitie). Veeleer worden initiatieven ontwikkeld vanuit bijvoorbeeld democratische basisrechten. Zo hebben leerlingen, omdat ze betrokken partij bij uitstek zijn, het recht om te participeren aan de schoolwerking. Leerlingenparticipatie wordt niet ingeschakeld ter voorkoming van leer- of gedragsproblemen op school. Dit initiatief wordt ondernomen vanuit een recht en niet als instrument om een probleem te voorkomen. Een ander voorbeeld: spelen en sporten doet men omdat het leuk is voor kinderen en niet om het risico op stress -en later een eventueel hartfalen- te reduceren. Vanzelfsprekend hebben zo'n initiatieven veelal preventieve effecten, maar daarmee is het nog geen preventie.

Aan het andere uiterste van het continuüm, voorbij tertiaire preventie, ligt 'curatie'. In tegenstelling tot tertiaire preventie, wordt het voorkomen van een probleem niet expliciet geformuleerd als doelstelling. Veeleer beoogt men een probleem 'op te lossen'. Men neemt een initiatief om een bestaande situatie op te heffen en niet om een situatie die dreigt te volgen, te voorkomen. Bij curatie kijkt men niet vooruit naar wat mogelijk komen gaat. Een leerkracht die zijn broodmaaltijd deelt met een leerling die 's ochtends zijn boterhammen vergat, wil geen gezondheids- of gedragsproblemen voorkomen bij die jongere. De leerkracht doet dat gewoon omdat hij hier en nu niet wil dat een kind honger heeft. De leerkracht kijkt niet vooruit om in te schatten wat er zou gebeuren indien de leerling niet zou eten.

Tweede verfijning: individuele en algemene preventie

Naast een verfijning op het continuüm van probleemwording, kunnen we het preventiebegriff nog vanuit een andere invalshoek scherper stellen. De beoogde doelgroep staat dan centraal. Beogen we met onze preventie een verandering bij een individu of bij een meer algemene populatie? Zo is Seppe de laatste tijd regelmatig onwettig afwezig. In een gesprek met de CLB-werker vertelt hij over de pesterijen van leerlingen uit de oudere jaren. Hij durft niet meer op de speelplaats en blijft liever thuis. De CLB-werker

spreekt de leerlingen van de oudere jaren hierop aan en de pesterijen ten aanzien van Seppe houden op. Een ernstige depressie of afhaken op school werd voorkomen. Het gaat hier duidelijk over een initiatief dat doelbewust en systematisch een probleem voorkomt. Preventie dus. Maar binnen dat ruime preventieterein gaat het hier over een probleem van een geïndividualiseerd persoon, in dit geval Seppe. En dan spreken we over 'individuele preventie'.

Het valt op dat welzijnswerkers het preventieverhaal veelal afronden met de stelling dat 'goede hulpverlening de beste preventie is'. En ja, individuele preventie is belangrijk. Maar het is niet genoeg en dus zullen hulpverleners een tandje moeten bijsteken. Want van Seppe hoor je dat hij niet langer gepest wordt. Maar garandeert dat tegelijk dat het pestgedrag van oudere leerlingen naar nieuwelingen afgenomen is? Je kan je uit de naad werken om zoveel mogelijk 'Seppe's' te helpen, maar de kans is groot dat je dweilt met de kraan open. Met een actief anticiperende aanpak voor de individuele cliënt werkt de hulpverlener nog niet noodzakelijk aan een duurzame verandering voor een ruimere doelgroep. Met zijn initiatief helpt hij de individuele cliënt. Maar voor een volgende cliënt in een vergelijkbare situatie moet hij die aanpak dan weer herhalen. Individuele preventie is dus zeker goed, maar niet genoeg. Een scherper onderscheid tussen individuele en algemene preventie verduidelijkt dat en biedt een uitweg.

Dreigen verschillende cliënten tegen dezelfde hindernissen aan te botsen? Dan moet je met je preventie andere paden inslaan. Zodra je vaststelt dat een probleem systematisch opduikt, moet je ook werken in de richting van algemene preventie. Als, naast Seppe, meer leerlingen uit het eerste jaar kampen met aanpassingsproblemen en bovendien negatief en neerbuigend bekeken worden door de ouderen dan moet het probleem ruimer bekeken worden. In die situaties moet je bruggen bouwen naar een preventie die het individuele niveau overstijgt. Als de focus verschuift van een geïndividualiseerde doelgroep naar een ruimere én niet-geïndividualiseerde populatie spreken we van algemene preventie. Het gaat niet meer alleen over Seppe, maar over alle nieuwkomers in de school. Je gaat dan niet langer uit van een individuele en unieke probleemanalyse, maar je onderzoekt het risico op grotere schaal om te proberen gemeenschappelijke elementen te distilleren. Dat creëert meer kansen tot duurzame verandering voor een ruimere doelgroep.

Nog troeven van algemene preventie

Individuele preventie vertrekt dikwijls wanneer de problemen er al zijn. Zo zag de leerlingbegeleider dat Seppe stilaan afhaakte op school. Hij probeert in de eerste plaats het concrete probleem op te lossen, het pestgedrag te laten stoppen en op die manier latere problemen te voorkomen. Dat is een preventieve reflex naar aanleiding van een vastgesteld probleem. Die reactieve aanpak is vaak typisch voor individuele preventie. Het zijn de specifieke noden en behoeften

van één individu die het veranderingsproces op gang brengen. Ook algemene preventie kan vertrekken vanuit een duidelijk probleem en dus een reactieve reflex zijn. De CLB-werker besluit uit de ervaring met Seppe om regelmatig gesprekken te organiseren rond pestgedrag in de verschillende klassen. Maar hij kan ook starten vanuit vaststellingen van wetenschappelijk onderzoek of signalen van andere organisaties over de aanpassingsproblemen van eerstejaarsleerlingen. Algemene preventie hangt minder af van een reëel ervaren probleem. Van waaruit zijn algemeen preventief initiatief ook vertrekt, de CLB-werker richt de aandacht op veel meer dan alleen maar het welzijn van Seppe. Algemene preventie werkt abstracter door het probleem te vertalen naar een ruimere doelgroep. Daardoor wordt de actie meer proactief. Ze heeft ook effect voor leden van de doelgroep die nog geen hulpvraag stelden of die het probleem nog niet ervaren. Door een beter onthaalbeleid in samenwerking met de oudere leerlingen hebben nieuwkomers minder last met de overgang naar het secundair onderwijs. Kwetsbare jongeren zullen niet meer zo snel afhaken, meer nog, zelfs diegenen die deze overgang op zich wel aankunnen komen toch in een aangename schoolsfeer terecht.

Individuele preventie en algemene preventie gaan hand in hand. Een preventieve reflex van de leerlingbegeleiders vormt een belangrijke basis van algemene preventie. Maar preventie kan ook gevoed worden vanuit de kennis dat goede opvang een belangrijke basis vormt voor een goede schoolbinding. Preventie wordt hierdoor een zaak van iedereen binnen de school. Is op basis van deze troeven meteen ook gezegd dat algemene preventie beter is dan individuele preventie? Dat hangt er maar van af hoe je die preventie concreet invult. Stel dat je onder de noemer algemene preventie een ruimere doelgroep onnodig allerlei beperkingen en controlemaatregelen oplegt. Dan is die ruime groep meteen het slachtoffer. In dat geval gaan de gevolgen van een 'slechte' individuele preventie minder ver. Dus algemene preventie is niet altijd te verkiezen boven individuele preventie. Alles hangt af van hoe je de twee deelterreinen verder invult. Daarover lees je alles in de bijdrage over 'wenselijke preventie' (Nicole Vettenburg).

Peter GORIS

Stafmedewerker preventie op het
Pluralistisch Overleg Welzijnswerk
Lid van het Team Preventie Ontwikkeling
www.pow.be
www.teampreventieontwikkeling.be

BIBLIOGRAFIE

- Goris, P., Burssens, D., Melis, B. & Vettenburg, N. (2007). 'Van preventie gesproken', In P. Goris, D. Burssens, B. Melis & N. Vettenburg (Eds). *Wenselijke preventie stap voor stap* (pp.11-34), Antwerpen: Garant.